

DET FØRSTE LUTHERSKE MISJONSFORSØK UTENFOR EUROPA

Johan Campanius — svensk koloniprest og indianermisjonær

av

HARALD STENE DEHLIN

Under hollenderen Peter Minuits ledelse stakk orlogsfartøyet «Kalmar Nyckel» og korvetten «Gripen» til havs fra Stockholm i august 1637, lastet med soldater og utvandrere, proviant, kjøpmannsvarer og gaver til indianerne. Skipene anløp Gøteborg, og sist i mars 1638 landet de ved den engelske kolonien Jamestown i Virginia. De seilte imidlertid videre og gikk inn i Delawarefloden, og foretok landgang på et sted som for sin skjønnhets skyld ble kalt Paradisodden. Svenskene sluttet straks vennskapspakt med indianerne, kjøpte land av dem og grunnla kolonien Nya Sverige. Det skulle «for bestandig tilhøre den svenske krone». Svenskene skrev sine navn under, indianerne tegnet sine merker, landet ble oppmålt og kart tegnet av løytnant Måns Kling. På et passende sted i nærheten av elvemunningen ble det bygget et fort som fikk navnet «Christina» etter den svenske dronning.

Det er ikke mange i dag som vet at Sverige har hatt en koloni i Amerika, og at heltekongen Gustav Adolf var idéens far. Han døde imidlertid før tanken om svensk utvandring var blitt til virkelighet, og det ble statsminister Axel Oxenstierna som førte planen ut i livet i samarbeid med Ny Amsterdams grunnlegger, Peter Minit, som trådte i svensk tjeneste.

Med den andre ekspedisjonen i 1640 fulgte pastor Reorius Torkillus fra Østergötland, som på tross av sin korte virketid ved Delaware har fått en ganske bred plass i den lutherske kirkes historie i Amerika. Han er nemlig den første lutherske prest i Amerika, når man ser bort fra de lutherske skipsprester som muligens har gjestet landets kyster før den tid. Noen hollandske lutheranere var riktignok kommet før svenskene til

«den nye verden», men de fikk ikke sin egen lutherske prest over før i 1657. Og han ble sendt hjem igjen av de reformerte, som da hadde makten i den hollandske kolonien, og lutheranerne der fikk ingen prest før de i 1669 fikk magister I. Fabricius. Svenskene har derfor æren av å ha innledet hele den lutherske virksomhet i Nord-Amerika.

Året etter Torkillus' ankomst bygde kolonistene også den første lutherske kirke på det amerikanske kontinent. Pastor Reorius Torkillus fikk imidlertid ingen lang virketid blant sine utvandrede landsmenn. Allerede 7. september 1643 døde han i fortet Christina, bare 35 år gammel.

Men året før hans død var en annen svensk prest ankommet, nemlig Johan Campanius fra Stockholm. Han var i den nyutnevnte guvernør Johan Prinz' følge. Denne ekspedisjonen med orlogsfartøylene «Fama» og «Svanen» er godt kjent, takket være en journal som Campanius førte. Guvernøren tok bolig på øya Tenackongh, det nåværende Tinicum i Delaware Country, 9 mil sørvest for Philadelphia og 3 mil fra fortet Christina. Her ble bygget en festning som fikk navnet Nya Gøteborg, og en trekirke, som ble høytidelig innviet den 4. sept. 1646 av magister Johan Campanius.

Johan Campanius har ikke fått den plass han fortjener i kirke- og misjonshistorien. Hans navn er således ikke engang nevnt i Nordisk Kirkeleksikon og Teologisk Uppslagsbok. I de 10 siste årganger av «Norsk Tidsskrift for Misjon» finnes det fire linjer om Campanius, inntatt i en artikkel av Arno Lehmann om den lutherske kirkes historie i India. Men disse innskutte bemerkninger forteller med all mulig tydelighet at Johan Campanius burde vies større oppmerksomhet fra misjonsforskerens og kirkehistorikerens side. Notisen lyder slik: «Man burde ikke lenger overse at den første oversettelse av Luthers lille katekisme til et 'misjonsspråk' var ferdig alt i 1648, nemlig svensken Joh. Campanius' oversettelse til Delaware-indianernes språk. Den ble trykket i Stockholm så tidlig som 1696.»

Det er den første bok på delaware-språket, og det finnes et eksemplar av den i «Lutheran Historical Society's» bibliotek i

Gettysburg, Pennsylvania. Den bærer årstallet 1696, er trykt på svensk og indiansk og inneholder 135 sider, med indiansk leksikon 160 sider. Den dansk-amerikanske prest R. Andersen kunne i 1889 fortelle at det muligens også fantes et par andre eksemplarer av samme bok i statene.

Allerede hundre år før de første protestantiske misjonærene begynte sin virksomhet blant indianerne, hadde katolske franciskanermunker gjort de første omvendelsesforsøk. De katolske misjonærene var ofte både oppdagelsesreisende og diplomatiske sendebud for spanske og franske koloni-regjeringer. Hva Delaware-distriktet angår, hadde 8 spanske jesuiter allerede i 1570 gjort et forsøk på å omvende indianerne i Virginia. I Maryland hadde engelske jesuiter fra 1633 stor fremgang blant de innfødte.

Den første protestantiske misjonær i disse traktene var Roger Williams, den kjente forkjemper for religions- og samvittighetsfrihet. Han grunnla kolonien Rhode Island, og levde lange tider hos indianerne for å lære deres språk. Da han i 1635 ble drevet bort fra sitt hjem og sitt embete i Massachusetts, søkte han tilflukt hos indianerne og fikk en så stor makt over dem at han for en tid greidde å holde dem borte fra krig og blodsutgydelse.

I 1643, et år etter Campanius' ankomst, begynte Thomas Mayhew d.y. et velsignelsesrikt arbeid blant indianerne på en øy i Massachusetts, en virksomhet som ble fortsatt av denne fremstående misjonærslekt i fem generasjoner! Den siste i rekken, Zacharias Mayhew, som døde i 1803, fikk oppleve den evangeliske misjonens store morgengry.

Den verdenskjente indianermisjonær, den engelske presten John Eliot kom til Amerika i 1631, og på den tiden Campanius virket i Delaware, arbeidet Eliot blant englendere i Massachusetts. Det er ingenting som tyder på at de to indianervenner kjente hverandre. Men landet var stort og kommunikasjonene dårlige. Først i 1646 gikk Eliot for alvor i gang med indianermisjon, etter tre års studier av mohikanernes språk. Om Campanius ikke kan sies å være den aller første protestantiske

indianermisjonær, så var han ihvertfall den første lutherske indianermisjonær, og hans virksomhet *var det første lutherske misjonsforsøk overhode utenfor Europa.*

Johan Campanius var født den 15. august 1601 i Stockholm, hvorfor han også brukte tilnavnet Holmiensis, som hans sønn siden forkortet til Holm. Etter studier ved Stockholms gymnasium og Uppsala universitet ble han ordinert til prest 19. juli 1633, deltok det følgende år i en svensk offisiell misjon til Russland, og ble ved hjemkomsten først skolelærer i Norrtälje og siden prest og lærer ved Stockholms barnehus. Han promovertes til fil. magister i 1642, og samme år ble han av admiral Klas Fleming kalt til å følge guvernør Printz til Nya Sverige for å ta seg av de kirkelige anliggender der.

Han var en arbeidsom og nidkjær sjelesørger, som flittig besøkte sine sognebarn som bodde spredt utover i det veldige distriktet. Og han holdt foruten de vanlige søndagsprekener med katekisme-overhøring også prekener onsdager og fredager, samt morgen- og aftenbønner i kirken hver dag. Alle skulle innfinne seg til gudstjenestene på søndager og helligdager. Skikkede legmenn ble pålagt å holde morgen- og aftenbønner på de mest avsidesliggende stedene. Ved siden av sin prestegjerning hadde Campanius fullt opp å gjøre på sin «prestegård.»

Da Campanius begynte med å holde svensk gudstjeneste, kom indianerne ofte og hørte på ham, og de undret seg over at han alene talte så mye og så lenge, mens alle de andre bare satt og lyttet. Indianerne kom da på den tanke, at den megettalende mann la opp onde planer mot dem, og det kom de så og sa til ham. Campanius forsøkte da å gjøre dem begripelig hva han talte om, og han skildret Jesu lidelse, død og oppstandelse med en slik varme og inderlighet, at indianerne ble sterkt interessert. De fikk helt andre tanker om Campanius, og ble så glade i ham at de tilsist stadig oppholdt seg i hans nærhet. Campanius' sønnesønn, Thomas Campanius Holm forteller i boken «Kort Beskrifning om Provincien Nya Sverige uti America» om indianerne «att de alltid både bittida och sent

vistats hos honom.» Han på sin side benyttet naturligvis anledningen til å lære seg deres språk.

Oversettelsen av Luthers lille katekisme til delaware-indianernes språk turde vel på det nærmeste vært ferdig, da han dessverre på grunn av en tiltagende sykелighet ikke lenger kunne makte de anstrengende reisene, og derfor fikk tillatelse til å reise hjem til Sverige i 1648. Han hadde i et brev til erkebiskopen, datert Nova Svecia 30. jan. 1647 bedt om avløsning. I brevet skildrer han utførlig de store strabaser han måtte utstå på sine lange reiser til nybyggene, som lå spredt utover i ødemarken med 2—5 svenske mils avstand. Om sitt livsfarlige arbeid blant indianerne skriver han i samme brev: «Jag har nu varit här i landet så när fem år med stor livsfara natt och dag i et hednaland ibland dessa grymma hedningar, som vart år hava hotat att slå oss svenska ihjäl.»

I alminnelighet var forholdet mellom svensker og indianere meget godt, men delawarene var oppdelt i 10—11 forskjellige stammer, og det var enkelte grupper innenfor den store vennligsinnende masse som inntok en kjølig, ja, truende holdning særlig i perioder da svenskene på grunn av manglende kontakt med hjemlandet hadde smått med byttevarer og gaver. Under slike forhold måtte det være en stor påkjønning for Campanius å ferdes alene omkring i de veiløse skogene uten noen som helst garanti for at den første indianer han traff var venn eller fiende. Imidlertid forteller guvernør Printz i et brev til Axel Oxenstierna, i hvilket han varmt anbefaler Campanius, at «det hadde lykkes denne å gjøre det begripelig for noen indianere at det fantes en Herre i himmelen, at denne Gud hadde skapt verden og menneskene, at disse hadde falt i synd, og at Kristus var blitt sendt til jorden for å gjenløse dem, at dommens dag engang skulle komme, og at alle på den dagen skulle dømmes etter sine gjerninger.»

Campanius måtte ha vært en utrolig energisk og flittig mann, for ved siden av sin oppgave som sjelesørger og forsørger for en stor familie, hadde han et våkent øye for alt det nye og ukjente i denne del av verden, og mye tyder på at han har hatt

til hensikt å forfatte en beskrivelse over Amerika og indianerne. Han har nemlig etterlatt seg en hel samling av fakta om klima, om plante- og dyreverden, astronomiske observasjoner m. m. Hva indianernes språk angår, trodde han at det var beslektet med verdens urspråk, hebraisk, og han søkte å legge fram bevis for dette ved sammenlignende eksempler. Han mente, som så mange andre, at indianerne var av jødisk herkomst. I løpet av de fem år han virket ved Delaware utarbeidet han den første ordbok på dette språk «Vocabularium Barbaro-Virgineorum», som inneholder de viktigste ordene i samtalspråket, en del stående uttrykk og fraser, regneord og samtaleøvelser. Denne ordbok finnes trykt som tillegg til katekismen og er også inntatt i ovennevnte Thomas Campanius Holms bok.

Katekisme-manuskriptet tok Campanius med seg hjem til Sverige, der han virket som marineprest en tid, inntil han i 1649 ble utnevnt til sogneprest i Frøsthult og Hernevi, hvor han virket til sin død den 17. sept. 1683. Her «fullkommade» og renskrev han sin oversettelse av Luthers lille katekisme og sendte den til kong Karl X i året 1656 i den hensikt å få den trykt og sendt over til indianerne. Men da var allerede kolonien Nya Sverige opphørt å eksistere, og dermed var også interessen for indianernes omvendelse kjølnet. Katekismen ble først trykt på kong Karl XI.s bekostning i 1696. Da hadde Campanius først ventet forgjeves i 27 år og ligget i sin grav i 13 år! Bokens tittel er: «Catechismus Lutheri Lingva Svecico—Americana». Kongen følte seg tilskynnet til å gjøre dette etter at menn som Thomas Campanius Holm, Johan Thelin, Gustav Peringer Lillieblad og Jesper Svedberg m. fl. hadde begynt å interessere seg for de lenge bortglemte etterkommere av de første svenske kolonister, og for en fortsettelse av Campanius' indianermisjon.

Katekismen kom også virkelig i bruk, om enn ikke i den utstrekning Campanius hadde håpet. Kolonien ble etter å ha bestått i 17 år, erobret av hollenderne, og i 1664 kom hele Ny Nederland, og dermed også svenskene, i engelsk besittelse. Hele tiden fikk de lov å holde på med sine lutherske guds-

tjenester, men kontakten med moderlandet var dårlig, og det kom ingen nye prester derfra på mange år. Det var Campanius' sønnesønn og de øvrige ovennevnte herrer som vekket det svenske folks samvittighet med hensyn til de glemte landsmenn i vest og dermed også for den engang påtenkte indianermisjon. Endelig, i 1697, landsteg de tre svenske prestene Bjørk, Rudman og Aurén i Amerika og fikk en overveldende mottagelse, derom vitner adskillige oppbevarte brev til superintendenten Israel Kolmodin og til kongen. I et av brevene til førstnevnte fra pastor Bjørk heter det bl. a. om indianerne, at de er svært interesserte i å høre den katekisme som er trykt på deres språk. Og i et annet brev til kong Karl XI forteller Bjørk og Rudman utførlig om hvilken begeistring katekismen vekker hos indianerne. Flere har anmodet svenskene om å lære deres barn å lese av den grunn. Det som gjorde at katekismen likevel ikke fikk den betydning som Campanius hadde antatt den ville få, var i første rekke dette at både svenskene og delawarene etter hvert lærte seg engelsk og nyttet dette språk i det daglige samvær.

Den siste svenske prest som ble sendt over fra Sverige, var dr. Nicolaus Collin, som var i uavbrutt virksomhet fra 1778 til sin død i 1831. Nå preker engelske episkopale prester i de gamle svenske kirkehus.

Det som her er fremholdt, skulle tyde på at alt virkelig lå vel til rette for en fremgangsrik svensk indianermisjon. Hvorfor mislyktes den da allikevel? Pastor J. Lidman forteller i et brev hjem i 1727, at det ikke lenger finnes noen hedninger i distriktet. Og her har man da en av de rent ytre årsaker til at indianermisjonen «avgikk ved døden.» Allerede i slutten av 1600-tallet hadde indianerne begynt å forlate sine gamle jaktmarker ved Delawarefloden og søke lenger inn i landet for å bringe dem evangeliet var forbi.

Men dermed er ikke alt sagt. Først da det var forsent, begynte misjonens leder, biskop Svedberg, å innse, at indianermisjonen var noe som helt krevde sin mann. Han hadde håpet at de svenske prestene skulle makte både menighetsarbeidet

og hedningmisjonen, men heri tok han feil. Prestene hadde en så stor arbeidsbyrde og levde et så anstrengende liv at flere av dem brøt sammen etter kort tid. Pastor Acrelius skriver således, at hensikten med Campanius' katekisme aldri var nådd, fordi «prästerne alltid haft så mycket att syssla med inom sina visträckta Församlingar, som de någonsin hunnit och förmått.»

Etter ortodoksiens oppfatning var misjonen helt og holdent en regjeringssak. Ville ikke regjeringen gjøre noe, slik som under Kristina og Karl X, så fikk den forfalle! Det fantes ennå ingen misjonerende menighet eller misjonsselskap som kunne stå bak misjonærene og støtte dem med offer og forbønner. Dette forhold må man også ta med i betraktningen.

Det er imidlertid av særlig interesse å merke seg at flere av de svenske prestene i Amerika i sterke ordelag omtaler navnkristendommen og de kristnes uverdige liv som en alvorlig og avgjørende hindring for misjonen blant indianerne. I brevene siteres slående uttalelser av indianerne selv angående dette forhold. Visstnok samlet de hvite seg til lange gudstjenester, de leste i andaktsbøker, sang salmer og ba, men de levde også i grove synder som indianerne aldri hadde kjent: de drakk, bannet, stjal og oppførte seg så uhøvisk at indianerne trakk seg forferdet tilbake. Derfor er historien om den svenske indianermisjon på 1600-tallet ikke bare en inspirerende beretning om varmhjertede pionerer, men også en kraftig påminnelse om hvilken avgjørende betydning *livets vitnesbyrd* har også når det gjelder misjonen blant hedningene.

LITTERATUR

Nils Ahnlund: Nya Sverige. Stockholm 1938.

E. Andersen: Den evangelisk lutherske kirkes historie i Amerika. Decorah/Iowa 1889.

Nils Jacobsson: Svenskar och Indianer. Stockholm 1922.

O. Norberg: Svenska Kyrkans Mission vid Delaware i Nord-Amerika, Stockholm 1893.